

Смағұлов Б.Қ.

Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан
E-mail: bolat_alemdar@mail.ru

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ ТҮРКІ ЖӘНЕ МОҢҒОЛ ТЕКТІ ЭТНИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕР (XVIII – XX Ғ. БАС КЕЗЕҢІ)

Аңдатпа. Мақала Жаңа заманда қазақ халқының құрамына енген түркі және моңғол текті этникалық элементтерді зерттеуге арналған. Белгіленген хронологиялық кезеңде қазақтардың құрамына қырғыздар, башқұрттар, татарлар, қарақалпақтар, қалмақтар сынды және басқа халықтардың жекелеген топтары мен өкілдері қосылды, олардың «ізі» қазақтардың рулық құрамында көрініс табады. Қолда бар жазба және мұрағаттық дереккөздерді талдау негізінде автор бұл этникалық элементтердің қазақ халқына қосылуы XX ғасырдың басында толық аяқталды, ал кейбір жағдайларда (мәселен, сарттарды айтсақ) XX ғ. 20 жылдардың ортасына дейін созылды деген байламға келді. Сонымен бірге түркі этникалық элементтерінің қазақтардың құрамына осылайша тез интеграциялануының факторлары ретінде түркі халықтарының тілдік, діни және мәдени жақындығын, ал қалмақтар туралы айтатын болсақ, Еуразияның далалық аймақ жағдайындағы ұқсас өмір салтын айтуға болады. Мақаланың мақсаты Жаңа заманда қазақ халқының құрамына енген түркі және моңғол текті этникалық элементтерді зерттеу болып табылады. Зерттеудің жаңалығы, бағыттары және идеялары – белгіленген хронологиялық кезеңде қазақтардың құрамына қырғыздар, башқұрттар, татарлар, қарақалпақтар, қалмақтар сынды және басқа халықтардың жекелеген топтары мен өкілдері қосылды, олардың «ізі» қазақтардың рулық құрамында көрініс табады. Қолда бар жазба және мұрағаттық дереккөздерді талдау негізінде автор бұл этникалық элементтердің қазақ халқына қосылуы XX ғасырдың басында толық аяқталды, ал кейбір жағдайларда (мәселен, сарттарды айтсақ) XX ғ. 20 жылдардың ортасына дейін созылды деген байламға келді. Мақалада талдау мен синтез әдістері, сондай-ақ этнографиялық әдістер қолданылды.

Алғыс: Мақала BR20281006 «Шығыс елдері: заманауи және өлшем тұрғысынан Қазақстан үшін геосаяси сын-қатерлер және жаңа перспективалар» ғылыми жобасын орындау аясында жазылған.

Түйін сөздер: қазақтардың этникалық тарихы, этникалық құрам, қырғыздар, шалақазақтар, сарттар, қалмақтар, төлеңгіттер.

Кіріспе

Қазіргі таңда әртүрлі халықтардың этникалық тарихына қатысты проблемалар тарих ғылымы мен этнологияның ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Тілдік, мәдени және тарихи тұрғыдан қарағанда біртұтас этнос болып табылатын қазақ халқы күрделі этникалық құрамға ие. Сондықтан қазақтардың құрамындағы этникалық, этнографиялық, этнотілдік және т.б. топтарды зерттеу халықтың этногенезі мен этникалық тарихына байланысты даулы мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Алайда көптеген тарихшылар мен этнологтар Жаңа заман кезеңінде қазақтардың құрамындағы әртүрлі этникалық, этнотілдік және т.б. элементтерге қатысты мәселені қозғағанда, жалпылама сипаттамасын жасап, сонымен шектелетін.

Осы мақаланың мақсаты XVIII – XX ғ. бас кезеңінде қазақ халқының құрамындағы түркі және моңғол текті этникалық топтардың қалыптасуы мен орналасуына қатысты мәселесін зерттеу болып табылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Материал жинап мәліметтерге ғылыми интерпретация жасағанда талдау және синтез сынды ғылыми әдістерден басқа, халықтардың этникалық құрамын зерттеуді көздейтін этнографиялық зерттеу әдісі қолданылды. Осы ретте XIX ғ. аяғынан бастап мақсаты Қазақстанды жан-жақтан зерттеуге арналған арнайы экспедициялардың ұйымдастырылғанын айта кету керек. Жасалған жұмыстардың нәтижесінде жарық көрген «Материалы по киргизскому землепользованию» («Қазақтың жер пайдалануына қатысты деректер») көп томдық басылымында қазақ халқының рулық құрамына қатысты мәліметтер де жиналды. Атап айтқанда, рулық құрамда қазақ халқының этногенезі мен этникалық тарихына тегі әртүрлі этностардың қатысқаны көрініс табады. Осылайша рулық құрамды зерттеу арқылы нақты қай этникалық элементтердің қатысқанын көруге болады.

Тақырыптың зерттелу дәрежесі

Осы проблеманың тарихнамалық аспектілері бұрын шыққан еңбектерімізде егжей-тегжейлі талданған [1; 2, с. 147–149]. Сондықтан біз ұсынып отырған мақалада бұл мәселенің тарихнамасын қысқаша сипаттаумен ғана шектелуді жөн көрдік. Жалпы алғанда, Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңде көбінесе орыс авторлары, сондай-ақ қазіргі таңда отандық және шетелдік тарихшылар осы тақырыптың жекелеген қырларына көңіл аударса да, көптеген мәселелер зерттелмей қалды.

Талқылау

Белгіленген кезеңде қазақ халқының құрамына көршілес түркі және түркі емес халқының жекелеген топтары мен өкілдерінің кіргені байқалады.

Қырғыз руы. Қырғыз этникалық элементі қазақ халқының этникалық тарихында елеулі орын алады. Қырғыз руының әрқилы тармағына жататын қазақтар Қазақстанның ұлан-ғайыр аумағында, яғни батыстағы Ырғыз өзенінен шығыстағы Зайсан көліне дейін; солтүстіктегі Бурабай көлінен оңтүстіктегі Шымкентке дейін қоныстанған. Қазақтар құрамындағы қырғыздар біртұтас рулық топ түзбейді, олардың бірқатар шағындау рулық бөлімшелерден тұратынын айта кету жөн. Біздің ойымызша, бұл қырғыздардың Қазақстан аумағында ұзақ уақыттан бері тұрып келе жатқанын айғақтайды. Қырғыз текті қазақтардың бір бөлігі Қазақстанның солтүстік бөлігінде кемі XVIII ғасырдан бері тұрып жатыр. Қазақтардың бұл бөлігінің қалыптасуы Абылай ханның Қазақстанның оңтүстік бөлігінде Түркістан қаласы аумағындағы қырғыздарға қарсы сәтті жорығымен байланыстырылады. Атап айтқанда, осы соғыстан кейін Көкшетауға барлық тау қырғыздарының өкілдері келіп, бейбіт өмір сұрады; қантөгістің алдын алу үшін аманаттар қалдырылды: бұғы руынан шыққан Есенғұл – өз ұлы Найманды, ары руынан – Жанбаланы, сондай-ақ асық руынан аманат ретінде бір жігітті қалдырды. Кейбір мәліметтер бойынша, аманаттар саны шамамен 40 отбасы болды. Абылай хан оларды өзінің Көкшетау маңындағы жерлеріне орналастырды [3, 254-б.].

XIX ғ. 30 жылдары байқырғыз руының қазақтары Қазақстанның солтүстік бөлігінде Көкшетау округі аумағында өмір сүрді. Ақмола облысының Мемлекеттік архивіндегі бір құжатта осындай ақпарат бар: Көкшетау округтік приказына, Қарауыл болысының сұлтанына бірнеше болысты Көкшетау округі құрамына қосу туралы 1837 жылдың 16 шілдесінде берілген өтініш бар; осы өтініште кейбір болыстардың, атап айтқанда, Байқырғыз болысы адамдарының аты айтылады. Өтініште байқырғыз руы отбасыларының басшылары туралы мәліметтер де бар [4, 11–12-п.]. XIX ғасырдың екінші жартысында Көкшетау

округінде қазақтар арасына қырғыздардың 350 отбасы қоныстанды [3, 253-б.]. Қырғыз этникалық элементінің қазақ халқы құрамына кіруі ХІХ ғасырдың екінші жартысында да іске асты. Сол кезде бұғы руына жататын қырғыздардың бір бөлігі қырғыздың тағы бір сарыбағыш руымен қақтығыс салдарынан Жетісудағы Жаркент уезіне қоныс аударып, кейін қазақ халқының құрамына енді [5, с. 15, 16, 17, 18].

XX ғасырдың басына қарай қырғыз руына жататын қазақтар Қазақстанның бірқатар оңтүстік-шығыс аудандарында өмір сүрген. Мысалы, 1911 жылғы деректер бойынша Жетісу облысының Лепсі уезінде қырғыз руының үш шаруашылығы болды. Бұл үш шаруашылық Аягөз болысында орналасып, 7-әкімшілік ауылына тиесілі болған. Қазақтардың осы руының қыстауы Бұрғон шатқалында орналасқан [5, с. 70]. Қырғыз руының қазақтары Қазақстанның оңтүстік-шығыс бөлігіндегі қауымдардың құрамында да кездесетін: «Жалпы алғанда, бес рулық топ бар, яғни сүйіндік, ақымбек, көшек, әуез және қырғыз. Қырғыз тобы көшектердің қызына үйленіп, осы ру арасында тұрып қалған қара қырғыз Төлендіден тарайды. Қыстаулары Жиренайғыр және Қастек шатқалдарында орналасқан. Қауымның егістік жерлері алты арықпен – Байшымыр, Шынасыл, Барамбай, Қасқарау, Тамабай және Қаратоған арықтарымен суарылады» [5, с. 111 б.].

Қырғыздардың қазақ жеріне қоныс аударуы ондаған жылдар бойы лек-лекпен жалғасып тұрды, сондай көштің соңғысы (Жетісуда) ХІХ ғасырдың екінші жартысында орын алды. Этникалық туыс ортада болуы қырғыздардың қазақ этносына жылдам ассимиляциялануына жол ашты және, олардың Қазақстан аумағы бойынша кең аумақта таралуына қарамастан, революцияға дейінгі және кейініректегі орыс дереккөздерінде қазақтар құрамындағы қырғыз элементінің қандай да бір ерекше тілдік немесе этнографиялық өзгешелігі айтылмайды.

Қарақалпақ руы. Қарақалпақтар ХVІІ ғасырда Сырдарияның төменгі ағысын жайлады [6, 15 б.]. Екі туыстас елдің өзара әрекеттестігі процесінде қарақалпақтардың біраз тобы қазақтар құрамына кірді. Қарақалпақтардың бір бөлігінің қазақ этносы құрамына интеграциялануы қазақтардың ауыл шаруашылығындағы, атап айтқанда, бағбаншылығындағы бірқатар бағыттың дамуына және күрделене түсуіне жол ашты. Мысалы, Ресей билігінің өкілдері жазбаларының бірінде осындай ақпарат келтіріледі: «Қазақтар арасындағы бағбаншылық соңғы үш жылда ерекше дами бастады. Қазақтар сыйлық ретінде ең жақсы жерлерді алған екі қарақалпақ бағбанның тәжірибесін пайдалана отырып, олардың таңдауымен... пияз, сәбіз, шалқан, шомыр және тіпті бекініс базарынан сатып алған қызылшаны да екті» [7, 317 б.].

Қазіргі Қазақстан аумағындағы қарақалпақтар туралы деректер ХІХ ғ. 70 жылдарына жатады. Мысалы, Дала өлкесінің батыс бөлігіндегі қазақтар мен Жайық казактарының арасында нақты шекара (оның ішінде алқаптар шекарасын да) орнату туралы сөз қозғалған 1870 жылғы бір құжатта былай айтылған: «Өзен учаскесінде қарақалпақтар да (ер жынысты 107 адам) жартылай көш жағдайында тұр», олар «өмір салты бойынша отырықшылыққа қарағанда көшпелілікке жақын және оның үстіне қазақтарға таяу орналасқан» [8, 20-21-б.]. ХІХ ғасырдың аяғы – ХХ ғасырдың басында қарақалпақ руының қазақтары Семей облысының Зайсан уезі аумағында (Шығыс Қазақстан) өмір сүрді [9, 146 б.]. 41 шаруашылықтан тұратын қарақалпақ руы қазақтарының бір бөлігі Қазақ өлкесінің солтүстік бөлігіне, атап айтқанда, Көкшетау өңіріне қоныстанған [10, 50-52 б.]. Сонымен қатар, осы рудың қазақтары Қазақстанның оңтүстік-шығыс бөлігінде, соның ішінде Жетісу облысының Қапал уезінде де тұрды [11, 62 б.].

Төлеңгіттер. Төлеңгіттер туралы айтатын болсақ, олардың этникалық құрамы күрделі болды және тегі әрқилы адамдардан тұрды. Атап айтқанда, олардың қатарында «ата-бабалары тұтқындалған қарақалпақтар, бұхаралықтар, ташкенттіктер және қалмақтар» бар еді, сонымен қатар башқұрттар да осы санатқа кірді [12, 29 б.; 13, 80, 96 б.]. Осы топтың

Қазақстан аумағына қоныстануына келсек, төлеңгіттердің қазақ жерінде белгілі бір жерде қауымдасып өмір сүрмегені байқалады: олар қазақ даласының оңтүстік-шығысына (Ұлы жүз), батысына (Кіші жүз, Бөкей ордасы), орталығына (Қарқаралы уезі) бытырай қоныстанды [14, 34-36 б.]. Дәлірек айтқанда, XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың бас кезеңінде төлеңгіттердің қыстақтары (төреледікімен бірге) бүкіл Солтүстік Қазақстанда (Ақмола облысының Петропавл және Ақмола уездері) шашырай орналасқан [15, 94, 95, 110, 111 б.]. Мысалы, қазіргі Астана аумағында төрелер мен төлеңгіттердің 500-ден астам шаруашылығы болды [16, 98-99, 182-183, 190-191, 194-196 б.]. Төлеңгіттердің бір бөлігі Қазақстанның оңтүстік аудандарына қоныстанды [6, 44-45, 86-87, 92-93 б.]. XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басында төлеңгіттер төрелермен бірге Қазақ өлкесінің оңтүстік-шығысында (Жетісу), дәлірек айтқанда Қапал уезінде, ал төлеңгіттердің Жаркент және Лепсі уездерінде болғаны байқалады [17, 118, 129, 130, 132, 133 б.].

Сарттар қазақ халқының құрамындағы мейлінше жиі айтылатын этникалық элемент болып табылады. Оларды XIX ғ. 20 жылдарының аяғында-ақ ортаазиялық тумалар ретінде сипаттайтын. Орыс авторларының бірі атап өткендей, «олар (сарттар. – *авт.*) көп, өйткені кез келген болыста бар» [18, 163 б.].

XIX ғасырдың ортасында сарттар («жүз шақты және одан да көп түтін») Аягөз маңындағы тауларға жақын қоныстанған тұрғындар тобы ретінде аталады. Сарттар осы аумақта шамамен XVIII ғ. аяғынан бастап өмір сүрді. Ш.Ш. Уәлиханов жазғандай, «Семей арқылы азиялық тауарларды сатып жүргенде... олардың өз аттары мен түйелері болуға тиіс еді – оларды бағуы керек, сонымен қатар сарттар қымыз ішуді де жақсы көрді, сондықтан қазақтардан жалға жер алып, бірнеше отбасы болып киіз үйге қоныстанды. Барша Азияға тән көшпелі, еркін өмір оларға ұнады, сөйтіп, аз уақытта олар кірмелермен бірге 150 түтінге дейін көбейді» [19, 306 б.]. Біздің ойымызша, сарттардың басым көпшілігі XX ғ. басына қарай қазақтар тарапынан этникалық ассимиляцияға түскен сияқты. Мысалы, I Дүниежүзілік соғыс қарсаңында сарт руына жататын қазақтар Қазақстанның оңтүстік-шығысында өмір сүрді (Жетісу облысының Қапал уезінде) [13, 10 б.; 20, 112 б.]. Осы рудың (сарт, ережен сарт, андауыл сарт) бірнеше ауылы (40 шақты шаруашылық) Ақмола облысының Көкшетау уезінде және Семей облысының Павлодар және Зайсан уездерінде есепте тұрды [9, 122, 123, 126, 127, 354, 355 б.; 20, 198, 199 б.; 21, 20-22 б.]. Сарттар туралы соңғы жазбалардың бірі XX ғ. 20 жылдарында жасалған. Мысалы, 1926 жылғы жағдай бойынша, Ақмола облысының Ақмола уезі құрамына кірген болыстардың арасында Сарт болысы аталады [22, 1-п.].

1916 жылғы мәліметтер бойынша, сарттардың бір бөлігі Қазақстанның оңтүстік-шығыс аудандарында да тіркелді. Мысалы, Жетісу облыстық басқармасының деректеріне қарағанда, Жетісудағы сарттардың ер адамдарының жалпы саны 2,5 мың болған. Бірақ бұл кезеңде осы өңірдегі сарттардың этникалық ассимиляциясы («қазақылануы») толық аяқталмаған. Соған қоса, аталған құжатта сарттар қазақтардан бөлек көрсетіледі. Алайда олар сол кездің өзінде-ақ дәстүрлі қазақ есімдерін иеленді (Мысалы, Қайыңбай Нарынбаев) [23, 340, 341, 355, 356 б.]. Жетісу аумағында сарттар советтік биліктің бастапқы кезеңінде-ақ ассимиляцияланған сияқты.

Шала қазақтар. «Қазақтардың татарлармен және сарттармен шатысы» ретінде сипатталған шала қазақтардың қоныстары XX ғасырдың басында, негізінен, Қазақстанның шығыс және оңтүстік-шығыс өңірлерінде орналасты [24, 7 б.]. Дала өлкесінің шығыс бөлігінде шала қазақтардың шоғырлану орталығы Аягөз, сондай-ақ Бөкен (орыс деректерінде – Буконь), Ахмир (Ахмирово), Мешіт (Мечеть) және Бектемір (Бектемир) қоныстары болды. XIX ғ. басында Семей облысының Өскемен уезінде шала қазақтардың Мешіт деген ескі ауылында (Ертістің Бөкенмен қосылатын жері) саудагер сарттар тұрды. Одан кейін сарттар кетті және XIX ғасырдың 30-жылдарынан бастап осы жерді, негізінен, шала қазақтар мекендей бастады. Сәл кейінірек шала қазақтардың Бөкен және Бектемір деп

аталатын басқа да қоныстары пайда болды. XX ғасырдың басында казак жерінде орналасқан Ахмир қыстағына шамамен 100 жыл болған. Әу бастан-ақ мұнда Орта Азиядан шыққан әралуан жұрт – бұхаралықтар, сарттар және т.б., сондай-ақ Орта және Ұлы жүздің түрлі руларының қазақтары өмір сүрді [24, 7-8 б.]. Шала қазақтар қыстақтардағы түзу көшелерде шикі кірпіштен және ағаштан салынған үйлерде тұрды, өздеріне мешіт және мектеп тұрғызып алды [12, 51–52 б.].

Шала қазақтар Шығыс Қазақстанның кейбір ауылдарын, атап айтқанда, Семей облысы Зайсан уезінің Кендірлі, Нарын және Көкпекті болыстарындағы ауылдарды мекен етті [9, 94-95, 250-251, 366-367]. Мысалы, Көкпекті болысының 8-әкімшілік ауылында рубасы Сейіт болды. Осы ауылдың қазақтары өздерінің шала қазақ екенін, түбі қашқын татарлардан тарайтынын айтқан. Кейбір деректерде шала қазақтардың шаруашылық жүргізу ерекшеліктері туралы біраз мәлімет кездеседі: «Ауылдардың, сондай-ақ көршілес топтардың да арасындағы барлық шекара қар түскеннен наурызға дейін сақталады. Шабындық ауылдар арасында ғана оқшауландырылған, әр ауылдың қожайыны шөпті бірігіп жинайды. Өздерінің егістік жері жоқ. Бұрын өз егістіктері (Лепсі уезі аумағында) болған, бірақ оларды Ұржар станицасының казактарына бөліп тастаған. Егістіктерді казактардан жалға алады...» [9, 148-149 б.].

Қолда бар деректер бойынша, «Семей облысында шала қазақтар сарттар болып саналды, бірақ көбінесе қазақша сөйледі және өз шаруашылығы мен туыстығы жағынан қазақтармен ортақ нәрсесі көп болды. Жетісулық жергілікті қазақтар алғаш көргенде-ақ келімсектерді Верный қаласында тұратын саудагер сарттардан, жалпы верныйлық қазақтарға өлкедегі таяудағы сарт үстемдігі арқылы таныс сарттардан ажырата білді және: «Жоқ, сендер сарт емессіңдер, шала қазақсыңдар», – дейтін. Шала қазақтармен жақынырақ таныса келе, зерттеуші олардың өмірінің қазақтық сипаты басым екенін біледі. Шалақазақтар – ірі мал өсірушілер, жер өңдеумен ынта-ықыласымен айналысады. Шала қазақтардың өмір салты әдетте өзінің сауда-саттықтағы қызметінің тар шеңберінен шықпайтын және өзінің отбасылық өмірімен ғана шектелген сарттардан өзгеше келеді» [11, 36-37 б.].

Шала қазақтар Шығыс Қазақстаннан басқа, XX ғасырдың басында Қазақстанның оңтүстік-шығыс бөлігінде Верный (Алматы) қаласы маңында қоныстанды. Атап айтқанда, әңгіме екі қоныс – Байсерке (Байсерке) мен Зәкір (Закировское) туралы. Байсеркеге қатыстысы, XX ғасырдың басындағы сипаттама бойынша, бұл қоныс Қазақстанның оңтүстік-шығыс бөлігіндегі басқа қазақ ауылдарынан өзгеше болды: «Байсерке қонысының көрінісі қазақтардікіне ұқсамайды... Қоршаулар мен бақшалар біздің кәдімгі қазақ қыстауына емес, жаңа құбылысқа куә болып тұрғанымызды айғақтайды. Ол әдеттегі қазақ шаруашылығынан айтарлықтай ерекшеленеді» [11, 36 б.].

Байсерке қонысының іргесін шамамен 1860 жылдардың басында Семей облысынан (Әлжан-Арқат шатқалынан) көшіп келгендер қалады. Бастапқы кезде Верный қаласы маңына 233 отбасы қоныстанды [11, 36 б.]. Бұл мекен Верныйдан 18 шақырым жердегі жазық атырапта Байсерке-Қарасу өзенінде орналасты. 1900 жылдардың басына қарай Байсеркеде 125 шаруашылық болды, оның алтауы бөтен, яғни басқа болыстардың қазақтары еді [11, 39 б.]. Зәкір қонысының пайда болуына қатысты мынадай мәліметтер бар. Шығыс Талғар болысының 11-ауылында есепте болған шала қазақтардың басым бөлігі Верный қаласында тұрды. Мұнда олар, негізінен, саудамен айналысты. Байсерке қонысының пайда болу үлгісі, сондай-ақ Жетісудағы жер бағасының тез өсуі шала қазақтарды жерге орналасу туралы мәселе көтеруге итермеледі. 1904 жылы облыстық басқарма Шығыс Талғар болысының 103 отбасына болыстан бөлінген учаскеге құрылыс салуға рұқсат берді [11, 43-44 б.].

Сарттармен салыстырғанда, шала қазақтардың мәдениеті мен шаруашылығында мынадай ерекшеліктер байқалды: «...сарттардың отбасылық өмірі әйелдерді толықтай күн етумен ерекшеленеді, олардың саңылаусыз қап-қара жамылғысы құдды басымен тұтасып

кеткендей көрінеді», ал «шала қазақтар еркін өмір сүреді. Олардың үйі қалалық көрнекті татар ғимараттары үлгісінде салынады. Шала қазақтар татарлармен және қазақтармен туыс болуға ықыласты» [25, 37 б.]. Сондай-ақ сарттар мен шала қазақтарға ортақ нәрселер де ұшырасты: «Сонымен бірге сарттардың басты қасиеті – саудаға құштарлығы шала қазақтарға ауысты және олар өздері туралы: «Біздің тұрмысымыз бен тіліміз – қазақ тілі, бірақ көп әдетіміз сарттардікіне ұқсайды, сауда істеуді ұнатамыз т.б.», – дейді» [11, 37 б.].

«Мұсылмандар». Бұл рудың қазақтары ХХ ғасырдың басында Сырдария облысы Шымкент уезі Қарамұрт болысының 2-әкімшілік ауылын қоныстанды. «Мұсылмандардың» қыстаулары Қызыл су және Машат өзен шатқалдарында болды [26, 62 б.]. Олардың этникалық сипаты анық емес, бірақ олар сарт және өзбек халқының бір бөлігі сияқты, өйткені олардың қоныстары осы халықтар тобының ХХ ғасырдың басында Қазақстанның оңтүстік бөлігіне қоныстануына сәйкес келеді.

Қалмақтар қазақ халқының құрамындағы түркі халықтарына жатпайтын ең ірі этникалық элемент деп айтуға болады. Тегі қалмақ қазақ рулары ХХ ғасырдың басында Қазақстанның оңтүстік-шығыс бөлігіндегі Шу өзенінен бастап Шығыс Қазақстанның Зайсан көліне дейін шашырай орналасқан. Сонымен қатар, қалмақтардың ұрпағы болып саналатын біраз қазақ ХХ ғ. бас кезеңінде Ақмола облысының Омбы уезінде де, атап айтқанда, Қорған болысындағы бір ауылда өмір сүрген (ақсақалы Жарасбай Таңбай). Сол кездегі жазба деректе олар тікелей «қазақылған (қазақтар тарапынан ассимиляцияға ұшыраған) нағыз қалмақтардың ұрпақтары» деп сипатталды [27, 8 б.].

XVIII – XIX ғ. бас кезеңінде қазақ этносының құрамына қалмақ этносының жекелеген өкілдері мен топтары қосылды. Төлеңгіттер құрамында қалмақтардың болуын С.Б. Броневский 1771 жылғы оқиғалармен байланыстырды. Яғни сол кезде қалмақтар «Астрахан даласынан Қытайға қашты, әлі күнге олар сонда торғауыттар деген атаумен өмір сүріп жатыр» [28, 88 (98) б.]. Бұл ретте қазақтар «оларға тынымсыз шабуылдап, ер-азаматтарды да, әйелдерді де тұтқындады...» [28, 88 (98) б.]. Қалмақтар XVIII ғасырдағы көптеген құжаттарда көрсетіледі. Мысалы, 1771 жылдың қыркүйегінде Абылай хан Ресей шекаралық билігі өкілдеріне Қазақ даласынан башқұрт және қалмақ – екі әйелдің қашқаны туралы жазып, қалмақ әйелді қайтаруды талап етті [29, 160-161 б.]. Қазақ даласында біраз қалмақ бар екені туралы, мысалы, 1775 жылы да хабарланды [29, 332 б.].

Сонымен қатар қалмақтардың кері қарай Қазақ өлкесі аумағына қашқан жағдайлары да болды. Мысалы, Сұлтанмәмет сұлтан хаттарының бірінде Тобылдан қазақ жеріне қашқан жаңа шоқынған ерлі-зайыпты қалмақтар жайлы хабар берілді. Ресейдің билік иелерінің сұрауына қайтарған жауабында қазақтар «біз оларға (қалмақтарға. – *авт.*) мұнда қашып келуді үйреткен жоқпыз, олар бізге өздері келді» деп көрсетті [29, 110 б.]. Одан бөлек, Қазақ даласы аумағындағы бірталай қалмақ Абылай ханды осы оқиға қарсаңында 1774 жылы Астрахан маңынан қашып келген 300 қалмақтың мәселесін шешу туралы кеңес өткізуге итермеледі. Ақырында «оларды бөлмей, бір жерге, атап айтқанда, Орынбор жағындағы даланы кесіп өтетін Қылшық өзені маңына қоныстандыру» туралы шешім шығарылды [29, 365 б.].

XX ғасырдың басына қарай Дала өлкесінің түрлі аудандарында қазақтардың этникалық құрамында тегі қалмақ жекелеген топтар тіркелді. Мысалы, 1911 жылы Қазақ өлкесінің оңтүстік-шығыс бөлігінде, атап айтқанда Жетісу облысының Жаркент уезінде, қазақ қауымының бірі былай деп сипатталды: «Қауым өте ерте түзілді, тіпті, қазақтардың айтуынша, мейлінше әралуан элементтерден жасақталды. Бұл қауым арасында қалмақ қанының ұрпақтары да бар, бұл олардың иегінде және ернінің үстінде қандай да бір түктің жоқтығынан анық байқалады. Қазір қауымда қалмақ қандылардан 20-ға жуық үй бар» [5, 272 б.]. Қалмақтардың ұрпақтары Жетісу облысының Қапал уезінде де аталған [18, 10 б.]. Жетісу аумағында қалмақтар Шу және Талас өзендерінің төменгі ағысы аудандарында да болды,

дегенмен онда төлеңгіттердің бір бөлігі ретінде сипатталды [30, 14 б.]. Қалмақтар ХХ ғ. басында төлеңгіттердің бір бөлігі ретінде, сондай-ақ Семей облысы Қарқаралы уезі қазақтарының этникалық құрамында көрсетілді [12, 29 б.]. ХХ ғасырдың басында Шығыс Қазақстанға (Семей облысының Зайсан уезіне) 20 шаруашылықтан тұратын қазақтың қалмақ руы қоныстанды [9, 354-355 б.]. Осы ретте қалмақ руының өкілдері «қалмақтардан тараған» деп көрсетілгенін айта кету керек [9, с. 146].

Зерттеу нәтижелері

Осылайша, қазақтардың этнос ретінде қалыптасу кезеңінен бері олардың құрамына ХVІІІ ғасырдың екінші жартысы мен ХІХ ғасырда (қырғыздар, қарақалпақтар, төлеңгіттер, «мұсылмандар» және қалмақтар) және ХІХ ғасырдың соңы – ХХ ғасырдың 10-20-жылдарында (сарттар мен «шала қазақтар») көрші халықтар қатарынан жекелеген өкілдер мен топтардың кірігуі жалғаса берді. Бұл топтар қазіргі уақытта біртұтас қазақ халқының бір бөлігі болып саналады.

Қорытынды

Қазақ халқы көрші түркі (қырғыз, өзбек, башқұрт, қарақалпақ, татар және т.б.) және түркі емес халықтар (қалмақ және т.б.) өкілдерінің бір бөлігін қабылдап, ассимиляциялай алды. Жалпы, ХХ ғасырдың басына қарай осы топтар қазақ халқының ажырамас бөлігіне айналып кетті.

Әдебиет:

1. Смагулов Б.К. Изучение некоторых генеалогических групп казахов в дореволюционной российской историографии (XVIII - начало XX вв.) // Отан тарихы. 2019. № 2 (86). С. 16–35.
2. Смагулов Б.К., Тылахметова А.С. Туленгуты в этническом составе казахов (XVIII – начале XX в.) // Отан тарихы. 2019. № 3 (87). С. 146–158.
3. Әбуев Қ. Қазақстан: тарих және тағылым. Астана: Елорда, 2006. 320 б.
4. Ақмола облысының мемлекеттік архиві (АОМА). 1115-қ., 11-т., 13-іс.
5. Материалы по обследованию туземного и русского старожильческого хозяйства и землепользования в Семиреченской области, собранные и разработанные под руководством П.П. Румянцева. СПб., 1911. Т. I. Лепсинский уезд. Вып. 1. Киргизское хозяйство.
6. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. VII. Сырдарьинская область, Казалинский уезд. Ташкент, 1913. С. 1–221.
7. Казахско-русские отношения в XVIII–XIX вв. (1771–1867 гг.). Сб. док. и мат. Алма-Ата: Наука, 1964. 575 с.
8. Ресей мемлекеттік тарих архиві (РМТА). 1152-қ., 7-т., 681-іс.
9. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные экспедицией по исследованию степных областей. СПб., 1909. Т. VIII. Семипалатинская область, Зайсанский уезд. С. 1–383.
10. Инкорпорированные и внеузловые группы в составе казахов (XVIII – начало XX в.). Алматы: Атамұра, 2020. 401 с.
11. Материалы по обследованию туземного и русского старожильческого хозяйства и землепользования в Семиреченской области, собранные и разработанные под руководством П.П. Румянцева. СПб., 1913. С. 1–231.
12. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. VI. Семипалатинская область, Каркаралинский уезд. СПб., 1905. С. 1–99.

13. Материалы по обследованию туземного и русского старожильческого хозяйства и землепользования в Семиреченской области. Т. II. Копальский уезд. СПб., 1913. С. 1–18.
14. Зобнин Ф. К вопросу о невольниках, рабах и тюленгутах в киргизской степи // Памятная книжка Семипалатинской области на 1902 год. Вып. VI. С. 1–99.
15. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. XII. Акмолинская, Петропавловский уезд. Чернигов, 1908. С. 1–167.
16. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные экспедицией по исследованию степных областей. Т. III. Акмолинская область, Акмолинский уезд. СПб., 1907. С. 1–383.
17. Востров, В.В., Муканов М.С. Родоплеменной состав и расселение казахов (конец XIX – XX в.). Алма-Ата, Наука, 1968. 255 с.
18. Броневский С.Б. О Киргиз-Кайсаках средней Орды // Отечественные записки. СПб., 1830. Ч. XLII. Кн. СXXI. Август. С. 162–194.
19. Валиханов Ч.Ч. Дневник поездки на Иссык-Куль // Собрание сочинений в пяти томах. Т. 1. Алма-Ата: Главная редакция казахской советской энциклопедии, 1984. С. 306–357.
20. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. IV. Семипалатинская область, Павлодарский уезд. Воронеж, 1903. С. 1–273.
21. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. I. Акмолинская область, Кокчетавский уезд. Воронеж, 1898. С. 1–75.
22. АОМА. 1115-қ., 15-т., 28-іс.
23. Национально-освободительное движение казахского народа в конце XVIII – начале XX веков. Сб. док. / Сост. М.Р. Сатенова, Р.Е. Оразов, Н.Ы. Жетписбай, М.Г. Жылысбаева. Алматы: Литера-М, 2019. 640 с.
24. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. IX. Семипалатинская область, Усть-Каменогорский уезд. СПб., 1905. С. 1–99.
25. Сулейменов Б. Аграрный вопрос в Казахстане в последней трети XIX – начала XX в. (1867–1907 гг.). Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1963. 412 с.
26. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные Сыр-Дарьинской статистической партией. Т. I. Сыр-Дарьинская область, Чимкентский уезд. Ташкент, 1908. С. 1–217.
27. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. XI. Акмолинская область, Омский уезд. Омск, 1902. С. 1–54.
28. Броневский С.Б. О Киргиз-Кайсаках средней Орды // Отечественные записки. СПб., 1830. Ч. XLII. Кн. СXX. Август. С. 75–89 (98).
29. Из истории казахско-российских отношений. XVIII век. Сб. док. / Сост.: Сирик В.А. Алматы: Литера-М, 2019. 522 с.
30. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Сырдарьинская область, район низовьев р. Чу и низовьев р. Талас Черняевского и Аулиеатинского уездов. Ташкент, 1915. С. 11–71.

References:

1. Smagulov B.K. Izucheniye nekotorykh genealogicheskikh grupp kazakhov v dorevolyutsionnoy rossyskoy istoriografii (XVIII – nachalo XX vv.) [Study of some genealogical

groups of Kazakhs in pre-revolutionary Russian historiography (XVIII – early XX centuries) // Otan tarikhyy. 2019. № 2 (86). P. 16–35. [in russ.]

2. Smagulov B.K., Tylakhmetova A.S. Tulenguty v etnicheskom sostave kazakhov (XVIII – nachale XX v.) [Tulenguts in the ethnic composition of the Kazakhs (XVIII – early XX centuries)] // Otan tarikhyy. 2019. № 3 (87). P. 146–158. [in russ.]

3. Abuyev Q. Qazaqstan: tarikh zhane tagylym [Kazakhstan: history and dedication]. Astana: Yelorda, 2006. 320 p. [in kaz.]

4. Akmola oblysynyn memlekettik arkhivi [State Archives of Akmola Region] (AOMA). 1115-k., 11-t., 13-is. [in kaz.]

5. Materialy po obsledovaniyu tuzemnogo i russkogo starozhilcheskogo khozyaystva i zemlepolzovaniya v Semirechenskoj oblasti, sobrannye i razrabotannye pod rukovodstvom P.P. Rumyantseva [Materialy po obsledovaniyu tuzemnogo i russkogo starozhilcheskogo khozyaystva i zemlepolzovaniya v Semirechenskoj oblasti, sobrannye i razrabotannye pod rukovodstvom P.P. Rumyantseva]. SPb., 1911. T. I. Lepsinsky uyezd. Vyp. 1. Kirgizskoye khozyaystvo. [in russ.]

6. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by an expedition to study the steppe regions]. T. VII. Syrdaryinskaya oblast, Kazalinsky uyezd. Tashkent, 1913. P. 1–221. [in russ.]

7. Kazakhsko-russkiye otnosheniya v XVIII–XIX vv. (1771–1867 gg.) [Kazakh-Russian relations in the 18th–20th centuries. (1771–1867)]. Sb. dok. i mat. Alma-Ata: Nauka, 1964. 575 p. [in russ.]

8. Resey memlekettik tarikh arkhivi [Russian State Historical Archive] (RMTA). 1152-к., 7-t., 681-is. [in kaz.]

9. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected by an expedition to study the steppe regions]. SPb., 1909. T. VIII. Semipalatinskaya oblast, Zaysansky uyezd. P. 1–383. [in russ.]

10. Inkorporirovannye i vnezhuovye gruppy v sostave kazakhov (XVIII – nachalo XX v.) [Incorporated and extra-zhuz groups consisting of Kazakhs (XVIII – early XX century)]. Almaty: Atamura, 2020. 401 p. [in russ.]

11. Materialy po obsledovaniyu tuzemnogo i russkogo starozhilcheskogo khozyaystva i zemlepolzovaniya v Semirechenskoj oblasti, sobrannye i razrabotannye pod rukovodstvom P.P. Rumyantseva [Materialy po obsledovaniyu tuzemnogo i russkogo starozhilcheskogo khozyaystva i zemlepolzovaniya v Semirechenskoj oblasti, sobrannye i razrabotannye pod rukovodstvom P.P. Rumyantseva]. SPb., 1913. P. 1–231. [in russ.]

12. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by an expedition to study the steppe regions]. T. VI. Semipalatinskaya oblast, Karkaralinsky uyezd. SPb., 1905. P. 1–99. [in russ.]

13. Materialy po obsledovaniyu tuzemnogo i russkogo starozhilcheskogo khozyaystva i zemlepolzovaniya v Semirechenskoj oblasti [Materials on the survey of native and Russian old-timers and land use in the Semirechensk region]. T. II. Kopalsky uyezd. SPb., 1913. P. 1–18. [in russ.]

14. Zobnin F. K voprosu o nevolnikakh, rabakh i tyulengutakh v kirgizskoy stepi [On the issue of slaves, slaves and Tyulenguts in the Kyrgyz steppe] // Pamyatnaya knizhka Semipalatinskoy oblasti na 1902 god. Vyp. VI. P. 1–99. [in russ.]

15. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by an expedition to study the steppe regions]. T. XII. Akmolinskaya, Petropavlovsky uyezd. Chernigov, 1908. P. 1–167. [in russ.]

16. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected by an expedition to study the steppe regions]. T. III. Akmolinskaya oblast, Akmolinsky uyezd. SPb., 1907. P. 1–383. [in russ.]
17. Vostrov, V.V., Mukanov M.S. Rodoplemennoy sostav i rasseleniye kazakhov (konets XIX – XX v.) [Tribal composition and settlement of Kazakhs (late 20th – 20th centuries)]. Alma-Ata, Nauka, 1968. 255 p. [in russ.]
18. Bronevsky S.B. O Kirgiz-Kaysakakh Sredney Ordy [At the Kirghiz-Kaisakakh of the Middle Horde] // Otechestvennye zapiski. SPb., 1830. Ch. XLII. Kn. CXXI. Avgust. P. 162–194. [in russ.]
19. Valikhanov Ch. Ch. Dnevnik poyezdki na Issyk-Kul [Diary of a trip to Issyk-Kul] // Sobraniye sochineny v pyati tomakh. T. 1. Alma-Ata: Glavnaya redaktsiya kazakhskoy sovetskoy entsiklopedii, 1984. P. 306–357. [in russ.]
20. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by an expedition to study the steppe regions]. T. IV. Semipalatinskaya oblast, Pavlodarsky uyezd. Voronezh, 1903. P. 1–273. [in russ.]
21. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by an expedition to study the steppe regions]. T. I. Akmolinskaya oblast, Kokchetavsky uyezd. Voronezh, 1898. P. 1–75. [in russ.]
22. AOMA [State Archives of Akmola Region]. 1115-k., 15-t., 28-is. [in kaz.]
23. Natsionalno-osvoboditelnoye dvizheniye kazakhskogo naroda v kontse XVIII – nachale XX vekov [National liberation movement of the Kazakh people at the end of the 18th – beginning of the 20th centuries.]. Sb. dok. / Sost. M.R. Satenova, R.E. Orazov, N.Y. Zhetpisbay, M.G. Zhylysbayeva. Almaty: Litera-M, 2019. 640 p. [in russ.]
24. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by an expedition to study the steppe regions]. T. IKh. Semipalatinskaya oblast, Ust-Kamenogorsky uyezd. SPb., 1905. P. 1–99. [in russ.]
25. Suleymenov B. Agrarny vopros v Kazakhstane v posledney treti XIX – nachala XX v. (1867–1907 gg.) [The agrarian question in Kazakhstan in the last third of the 20th – early 20th centuries. (1867–1907)]. Alma-Ata: Izd-vo AN KazSSR, 1963. 412 p. [in russ.]
26. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye Syr-Daryinskoy statisticheskoy partiyey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by the Syr-Darya statistical party]. T. I. Syr-Daryinskaya oblast, Chimkentzsky uyezd. Tashkent, 1908. P. 1–217. [in russ.]
27. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey [Materials on Kyrgyz land use collected and developed by an expedition to study the steppe regions]. T. KhI. Akmolinskaya oblast, Omsky uyezd. Omsk, 1902. P. 1–54. [in russ.]
28. Bronevsky S.B. O Kirgiz-Kaysakakh Sredney Ordy [At the Kirghiz-Kaisakakh of the Middle Horde] // Otechestvennye zapiski. SPb., 1830. Ch. XLII. Kn. CXX. Avgust. P. 75–89 (98).
29. Iz istorii kazakhsko-rossyskikh otnosheny. XVIII vek [From the history of Kazakh-Russian relations. 18th century]. Sb. dok. / Sost.: Sirik V.A. Almaty: Litera-M, 2019. 522 p. [in russ.]
30. Materialy po kirgizskomu zemlepolzovaniyu, sobrannye i razrabotannye ekspeditsiyey po issledovaniyu stepnykh oblastey. Syrdaryinskaya oblast, rayon nizovyev r. Chu i nizovyev r. Talas Chernyaevskogo i Auliyeatinskogo uyezdov [Materials on Kyrgyz land use, collected and developed by an expedition to study the steppe regions. Syrdarya region, the region of the lower

reaches of the Chu River and the lower reaches of the Talas River, Chernyaevsky and Aulieatinsky districts]. Tashkent, 1915. P. 11–71. [in russ.]

Смагулов Б.К.

Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан

E-mail: bolat_alemdar@mail.ru

**ЭТНИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ ТЮРКСКОГО И МОНГОЛЬСКОГО
ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СОСТАВЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА
(XVIII – НАЧАЛО XX В.)**

Аннотация. Статья посвящена изучению этнических элементов тюркского и монгольского происхождения, вошедших в состав казахского народа в Новое время. В обозначенный хронологический период в состав казахов влились отдельные группы и представители кыргызов, башкир, татар, каракалпаков, калмыков и других народов, «следы» которых находят свое отражение в родовом составе казахов. На основе анализа имеющихся письменных и архивных источников автор приходит к выводу, что интеграция указанных этнических элементов в состав казахского народа полностью завершилась к началу XX в., затянувшись в некоторых случаях (например, если говорить о сартах) до середины 20-х гг. XX в. При этом факторами такой быстрой интеграции тюркских этнических элементов стали языковая, религиозная и культурная близость тюркских народов, а в случае калмыками – сходный образ жизни в условиях степной зоны Евразии. Цель статьи – изучение этнических элементов тюркского и монгольского происхождения, вошедших в состав казахского народа в Новое время. Новизна, направления и идеи исследования – в обозначенный хронологический период в состав казахов влились отдельные группы и представители кыргызов, башкир, татар, каракалпаков, калмыков и других народов, «следы» которых находят свое отражение в родовом составе казахов. На основе анализа имеющихся письменных и архивных источников автор приходит к выводу, что интеграция указанных этнических элементов в состав казахского народа полностью завершилась к началу XX в., затянувшись в некоторых случаях (например, если говорить о сартах) до середины 20-х гг. XX в. В статье использованы методы анализа и синтеза, а также этнографические методы исследования.

Благодарность: Статья написана в рамках выполнения научного проекта BR20281006 «Страны Востока в фокусе геополитических изменений: новые вызовы и перспективы для Казахстана в историческом и современном дискурсе».

Ключевые слова: этническая история казахов, этнический состав, кыргызы, шала-казахи, сарты, калмыки, туленгуты.

Smaǵulov B.Q.

R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

E-mail: bolat_alemdar@mail.ru

**ETHNIC ELEMENTS OF TURKIC AND MONGOLIAN ORIGIN IN THE KAZAKH
PEOPLE (XVIII – EARLY XX CENTURY)**

Abstract. The article is devoted to the study of ethnic elements of Turkic and Mongolian origin that became part of the Kazakh people in modern times. During the designated chronological period, separate groups and representatives of the Kyrgyz, Bashkirs, Tatars, Karakalpaks, Kalmyks and other peoples joined the Kazakhs, the “traces” of which are reflected in the tribal composition

of the Kazakhs. Based on an analysis of available written and archival sources, the author comes to the conclusion that the integration of these ethnic elements into the Kazakh people was completely completed by the beginning of the twentieth century, dragging out in some cases (for example Sarts) until the mid-20s. XX century At the same time, the factors for such rapid integration of Turkic ethnic elements were the linguistic, religious and cultural proximity of the Turkic peoples, and in the case of the Kalmyks, a similar way of life in the conditions of the steppe zone of Eurasia. The purpose of the article is to study the ethnic elements of Turkic and Mongolian origin that became part of the Kazakh people in modern times. Novelty, directions and ideas of the research - in the designated chronological period, separate groups and representatives of the Kyrgyz, Bashkirs, Tatars, Karakalpaks, Kalmyks and other peoples joined the Kazakhs, the “traces” of which are reflected in the tribal composition of the Kazakhs. Based on an analysis of available written and archival sources, the author comes to the conclusion that the integration of these ethnic elements into the Kazakh people was completely completed by the beginning of the twentieth century, dragging out in some cases (for example, if we talk about the Sarts) until the mid-20s. XX century The article uses methods of analysis and synthesis, as well as ethnographic research methods.

Acknowledgement: The reported study article is part of project BR20281006 «East countries: geopolitical challenges and new prospects for Kazakhstan in historical and modern dimensions».

Keywords: ethnic history of the Kazakhs, ethnic composition, Kyrgyz, Shala-Kazakhs, Sarts, Kalmyks, Tulenguts.

Автор туралы мәлімет:

Смағұлов Болат Құдайбергенұлы, тарих ғылымдарының кандидаты, PhD (Тарих), Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторе:

Смагулов Болат Кудайбергнгович, кандидат исторических наук, PhD (История), Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан.

Information about the autor:

Smagulov Bolat Qudaibergenuly, Candidate of Historical Sciences, PhD (History), R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan.